

ВІДГУК

офіційного опонента

**доктора педагогічних наук, професора Коноха Анатолія Петровича
на дисертаційну роботу Кошляка Михайла Анатолійовича
«Теорія і практика фізичного виховання дітей та молоді в Україні
другої половини ХІХ – ХХ століття у вітчизняному педагогічному
дискурсі», подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних
наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки**

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки. Актуальність дисертаційного дослідження Кошляка Михайла Анатолійовича зумовлена сучасними тенденціями розвитку педагогічної науки, які характеризуються переосмисленням історико-педагогічної спадщини, оновленням методологічних підходів та зростанням ролі національного досвіду у формуванні освітньої політики України.

В умовах трансформації освітньої системи, орієнтованої на інтеграцію європейських стандартів і водночас збереження національної ідентичності, особливого значення набуває науково обґрунтоване осмислення історичного досвіду розвитку фізичного виховання дітей та молоді як складової загальнокультурного й державотворчого процесу. У цьому контексті фізичне виховання розглядається не лише як педагогічна категорія, а як важливий соціокультурний феномен, що відображає еволюцію суспільних цінностей, ідеалів і освітніх парадигм.

Як свідчить аналіз сучасного стану історико-педагогічних досліджень, у вітчизняній науці накопичено значний масив праць, присвячених окремим аспектам розвитку фізичного виховання дітей та молоді, однак вони характеризуються фрагментарністю, різноманітністю методологічних підходів та недостатнім рівнем узагальнення. Відсутність цілісного історіографічного аналізу цієї проблеми істотно обмежує можливості системного використання наукових напрацювань у сучасній педагогічній теорії та практиці.

Додаткової актуальності дослідженню надає наявність низки об'єктивних суперечностей, зокрема: між значним обсягом накопичених наукових знань і недостатнім рівнем їх систематизації; між сучасними вимогами до методології історико-педагогічних досліджень та потребою їх подальшого розвитку; між різним ступенем вивченості окремих аспектів проблеми та необхідністю їх комплексного наукового осмислення; між потенціалом історичного досвіду фізичного виховання та недостатнім рівнем його використання у практиці сучасної освіти.

Особливої ваги набуває дослідження в контексті реалізації державних стратегій розвитку освіти і фізичної культури, які акцентують увагу на формуванні гармонійно розвиненої, фізично здорової особистості та інтеграції здоров'язберезувальних технологій в освітній процес.

Таким чином, обрана тема дисертації є не лише актуальною, а й концептуально значущою, оскільки спрямована на розв'язання важливої наукової проблеми – здійснення цілісної історіографічної реконструкції теорії і практики фізичного виховання дітей та молоді в Україні, що має вагомe значення для розвитку педагогічної науки та модернізації освітньої практики.

Дисертація виконана відповідно до науково-дослідної теми кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (нині кафедра освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка) «Соціально-професійне становлення особистості» (реєстраційний № 0116U003481). Тему дослідження затверджено на засіданні вченої ради Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 5 від 01 грудня 2025 р.).

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації. У дисертаційному дослідженні на підставі узагальнення результатів історіографічного пошуку, аналізу широкої джерельної бази здійснено цілісний системний аналіз історико-педагогічних досліджень вітчизняних учених щодо розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини ХІХ – ХХ ст. У результаті проведеного дослідження дисертантом: обґрунтовано теоретико-методологічні засади та поняттєво категорійний апарат дослідження; окреслено історіографію проблеми та джерельну базу дослідження; здійснено періодизацію розвитку історико-педагогічних досліджень теорії і практики фізичного виховання дітей та молоді в Україні досліджуваного періоду; схарактеризовано особливості нагромадження наукових знань про розвиток фізичного виховання дітей та молоді та проаналізовано дослідження з окремих напрямів фізичного виховання; узагальнено праці вітчизняних учених, присвячені освітній діяльності та творчому доробку педагогічних персоналій, які здійснили вагомий внесок у розвиток фізичного виховання дітей та молоді; розкрито історико-педагогічні рефлексії щодо становлення та розвитку професійної підготовки вчителів фізичної культури.

Нові факти, одержані здобувачем. У дослідженні вперше: цілісно схарактеризовано історико-педагогічні дослідження розвитку теорії й практики фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини ХІХ – ХХ ст. з позицій парадигмального, системного, синергетичного, культурологічного, аксіологічного, історіографічного, герменевтичного, історичної реконструкції педагогічного знання, історико-національного підходів; обґрунтовано періодизацію історіографічного процесу, що охоплює такі чотири основні періоди: становлення (друга половина ХІХ – 1917 р.); міжвоєнний (1918–1930-і рр.); тоталітарний (1940–1980-і рр.); модернізаційно-плюралістичний (1991 р. – початок ХХІ ст.), кожний з яких відображає тенденції нагромадження наукових знань щодо розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини ХІХ – ХХ ст.; проаналізовано наукові розвідки з окремих напрямів проблеми; узагальнено дослідження, присвячені освітній діяльності

та творчому доробку педагогічних персоналій, які здійснили вагомий внесок у розвиток фізичного виховання дітей та молоді в Україні; розкрито рефлексії вітчизняних учених щодо становлення та розвитку професійно-педагогічної підготовки вчительських кадрів з фізичної культури в Україні в досліджуваний період; уточнено поняття «фізичне виховання», «фізична культура», «здоров'язбереження», «фізкультурно-масова робота», «історіографія», «історія вітчизняної педагогічної думки», «вітчизняний педагогічний дискурс», «педагогічні персоналії»; уявлення про творчість громадських діячів і педагогів, діяльність яких була пов'язана з розвитком фізичного виховання дітей та молоді в Україні і є ще малодослідженою; подальшого розвитку набули конкретизація критеріїв, принципів добору та класифікації джерел з історіографії педагогічної науки; наукові підходи до з'ясування ступеня дослідженості історіографічних проблем та принципів групування пов'язаних з нею наукових публікацій; уявлення про розвиток фізичного виховання в Україні в досліджуваний період.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання

Одержані в дисертаційній роботі Кошляка Михайла Анатолійовича результати мають вагоме теоретичне та практичне значення і становлять суттєвий внесок у розвиток загальної педагогіки та історії педагогіки.

Наукове значення дослідження полягає насамперед у поглибленні та розширенні теоретико-методологічних засад історико-педагогічної науки. У роботі здійснено цілісне осмислення розвитку теорії і практики фізичного виховання дітей та молоді в Україні як складного соціокультурного і педагогічного феномену, що дозволило виявити закономірності, тенденції та особливості еволюції відповідної галузі наукового знання. Обґрунтована автором концепція історіографічного аналізу, а також запропонована періодизація розвитку досліджуваної проблеми розширюють сучасні наукові уявлення про динаміку педагогічної думки та сприяють подальшому розвитку методології історико-педагогічних досліджень.

Суттєвим є також внесок автора у впорядкування та систематизацію наукового знання. Узагальнення значного масиву історико-педагогічних досліджень, введення до наукового обігу нових джерел, уточнення понятійно-категоріального апарату сприяють підвищенню рівня теоретичної визначеності педагогічної науки та створюють підґрунтя для подальших фундаментальних досліджень у галузі історії фізичного виховання та педагогіки загалом.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх широкого використання в освітній і науково-педагогічній діяльності. Матеріали та висновки дисертації можуть бути застосовані: у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Історія фізичної культури», «Теорія і методика фізичного виховання»; при розробленні та оновленні освітньо-професійних програм, навчальних планів і робочих програм дисциплін у закладах вищої освіти; у підготовці підручників,

навчальних посібників, методичних рекомендацій і спецкурсів; у науково-дослідній роботі аспірантів, докторантів і науково-педагогічних працівників; у процесі формування державної політики у сфері освіти і фізичної культури, зокрема щодо використання історичного досвіду для модернізації сучасної системи фізичного виховання. Особливої уваги заслуговує можливість використання результатів дослідження для інтеграції історико-педагогічного досвіду у сучасну освітню практику. Узагальнені положення дисертації можуть слугувати науковим підґрунтям для розроблення інноваційних підходів до організації фізичного виховання дітей та молоді, орієнтованих на збереження і зміцнення здоров'я, формування ціннісного ставлення до фізичної культури та здорового способу життя. Результати дослідження доцільно рекомендувати до використання: у діяльності закладів вищої освіти педагогічного та спортивного профілю; у системі післядипломної педагогічної освіти; у науково-методичних центрах і установах, що займаються питаннями розвитку фізичної культури і спорту; при підготовці нормативно-методичних документів у сфері освіти і фізичного виховання.

Результати дисертаційної роботи *впроваджено* в освітній процес, Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка (довідка № 25/05 від 10 листопада 2025 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка № 01/10-777 від 11 листопада 2025 р.), Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 63-н від 17 листопада 2025 р.), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/36 від 26 листопада 2025 р.), Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (довідка № 01-01-296 від 27 листопада 2025 р.).

Таким чином, одержані результати мають не лише теоретичну цінність, але й значний прикладний потенціал, що забезпечує їх практичну затребуваність і підтверджує доцільність їх використання у різних сферах освітньої та наукової діяльності.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Основні наукові положення, концептуальні, методологічні підходи, висновки, презентовані у дисертації М. А. Кошляка, достатньо мірою обґрунтовані, базуються на аналізі праць вітчизняних і зарубіжних учених. У роботі чітко сформульовано науковий апарат: мету дослідження, відповідно якій визначено завдання, об'єкт, предмет, представлено комплекс методів дослідження. Обґрунтованість наукових положень, висновків сформульованих у дисертації, забезпечується належною методологічною базою, аналізом наукових праць, і загалом не викликає сумніву. Аналіз отриманих результатів констатує позитивні динамічні зміни дослідно-експериментальної роботи.

Дисертаційна робота Кошляка Михайла Анатолійовича є цілісним, логічно структурованим і концептуально вивіреним науковим дослідженням, у

якому послідовно реалізовано поставлену мету та завдання. Зміст дисертації характеризується високим рівнем наукової організації, чіткою композицією, аргументованістю положень і внутрішньою логічною узгодженістю всіх структурних компонентів.

Структура дисертації відповідає класичним вимогам до докторських досліджень і включає вступ, кілька змістовно взаємопов'язаних розділів, висновки до кожного розділу, загальні висновки, список використаних джерел і додатки. Така побудова забезпечує системність викладу матеріалу, поетапне розгортання дослідницької логіки та цілісне розкриття проблематики.

У вступі автор обґрунтовує актуальність теми, визначає мету, завдання, об'єкт, предмет, хронологічні межі дослідження, формулює концептуальні засади та окреслює методологічну основу. Вступ відзначається чіткістю формулювань і відповідністю сучасним вимогам до наукового апарату докторської дисертації. Особливо важливим є те, що автор не обмежується декларативним викладом основних положень, а вибудовує концепцію дослідження як цілісну наукову модель історіографічного аналізу розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні.

У першому розділі – **«Теоретико-методологічні основи дослідження»** – здійснено ґрунтовний аналіз сучасних підходів до історико-педагогічних досліджень, уточнено понятійно-категоріальний апарат, розкрито сутність базових понять, визначено методологічні принципи дослідження, аналіз джерельної бази, обґрунтовано основні періоди розвитку історико-педагогічних досліджень проблеми фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини ХІХ – ХХ ст. Автор демонструє високий рівень володіння сучасною методологією педагогічної науки, що дозволяє забезпечити наукову коректність подальших досліджень. Особливої уваги заслуговує використання комплексу взаємодоповнюючих підходів – парадигмального, системного, синергетичного, культурологічного, аксіологічного, історіографічного та герменевтичного, що забезпечує багатовимірність аналізу досліджуваної проблеми.

Автором обґрунтовано виділення чотирьох основних періодів розвитку наукових досліджень: становлення, міжвоєнного, тоталітарного та модернізаційно-плюралістичного. Запропонована періодизація є науково обґрунтованою, логічною та відображає не лише хронологічні межі, а й зміну парадигм, ідеологічних установок та методологічних підходів у педагогічній науці. Це свідчить про високий рівень теоретичного узагальнення та здатність автора до концептуального мислення.

Другий розділ – **«Дослідження вченими теорії і практики фізичного виховання дітей та молоді у вітчизняній педагогіці другої половини ХІХ – ХХ століття»** – присвячено аналізу історіографії проблеми та розвитку вітчизняної системи фізичного виховання у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., виявлено особливості нагромадження знань щодо теоретичних та практичних аспектів фізичного виховання дітей та молоді міжвоєнного періоду,

узагальнено наукові інтерпретації історичного розвитку фізичного виховання у другій половині ХХ ст. Автор здійснює систематизацію наукових праць, визначає основні напрями досліджень, виявляє тенденції розвитку наукової думки у сфері фізичного виховання дітей та молоді. Важливим є те, що у цьому розділі не лише представлено огляд літератури, а й здійснено її критичне осмислення, визначено рівень розробленості проблеми та окреслено наукові прогалини. Такий підхід свідчить про здатність автора до аналітичного узагальнення та критичного мислення.

У третьому розділі – **«Фізичне виховання дітей та молоді у вітчизняній педагогічній думці другої половини ХІХ – ХХ століття як предмет вивчення науковців»** – проаналізовано наукові розвідки щодо ролі педагогічних персоналій у розвиток фізичного виховання в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., висвітлено здобутки історіографічних студій про ключові постаті українського фізичного виховання міжвоєнного періоду, розкрито рецепції українських дослідників щодо внеску педагогів другої половини ХХ ст. у розвиток фізичного виховання дітей та молоді в Україні.

Беручи до уваги значний науковий доробок з цієї проблеми, проведено його аналіз за проблемним принципом, узагальнено типові риси, досягнення, прогалини та специфіку вітчизняного педагогічного дискурсу.

У четвертому розділі – **«Історико-педагогічні рефлексії вітчизняних учених про професійну підготовку вчителів фізичного виховання у другій половині ХІХ – ХХ столітті»** – схарактеризовано розвідки вітчизняних дослідників щодо становлення та розвитку професійно-педагогічної підготовки вчительських кадрів з фізичної культури у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., виявлено особливості формування наукових знань щодо проблеми підготовки вчителів з фізичної культури у міжвоєнний період, здійснено історіографічний аналіз розвитку професійної підготовки вчителів із фізичної культури у другій половині ХХ ст.

Зміст розділів відзначається глибиною аналізу, системністю викладу та широким охопленням матеріалу. Автор не обмежується констатацією фактів, а прагне виявити закономірності, тенденції та особливості розвитку фізичного виховання в різні історичні періоди.

Особливо слід відзначити роботу автора з джерельною базою. У дисертації використано широкий спектр джерел, зокрема нормативно-правові документи, архівні матеріали, наукові праці, періодичні видання, що забезпечує достовірність і повноту дослідження. Введення до наукового обігу нових джерел є важливим внеском у розвиток педагогічної науки.

Висновки до кожного розділу є логічно обґрунтованими, узагальнюють основні результати дослідження та підводять підсумок проведеного аналізу. Загальні висновки дисертації відзначаються чіткістю, системністю та відповідністю поставленим завданням.

Дисертаційна робота характеризується високим рівнем наукового стилю викладу. Текст є логічним, послідовним, термінологічно вивіреном. Автор коректно використовує наукову термінологію, демонструє здатність до аргументованого викладу матеріалу та формулювання узагальнень.

У цілому дисертація є завершеним науковим дослідженням, у якому: повною мірою реалізовано поставлену мету; розв'язано всі сформульовані завдання; отримано нові наукові результати; здійснено теоретичне узагальнення проблеми. Робота має внутрішню цілісність, логічну завершеність і відповідає вимогам до докторських дисертацій як за змістом, так і за рівнем наукового узагальнення.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Аналіз наукового доробку здобувача свідчить про достатній рівень апробації та належну повноту висвітлення основних результатів дисертаційного дослідження в опублікованих працях.

Основні теоретичні положення, наукові результати, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації, знайшли своє відображення у публікаціях автора, що охоплюють різні аспекти досліджуваної проблеми. У наукових працях послідовно розкрито концептуальні засади дослідження, методологічні підходи, результати історіографічного аналізу, а також окремі напрями розвитку теорії і практики фізичного виховання дітей та молоді в Україні.

Публікації автора характеризуються тематичною цілісністю, логічною узгодженістю та відповідністю структурі дисертаційного дослідження. У них відображено ключові етапи наукового пошуку: від обґрунтування актуальності проблеми та визначення її теоретико-методологічних засад до узагальнення отриманих результатів і формулювання висновків.

Особливо слід відзначити, що результати дисертації апробовано у фахових наукових виданнях, що відповідають вимогам до публікацій здобувачів наукового ступеня доктора педагогічних наук. Це свідчить про належний рівень наукової якості проведеного дослідження та його визнання науковою спільнотою. Крім того, результати дослідження доповідалися на наукових і науково-практичних конференціях різного рівня, що сприяло їх обговоренню, уточненню та науковому вдосконаленню. Така апробація забезпечує додаткове підтвердження достовірності та обґрунтованості отриманих результатів.

Кількісні та якісні показники публікацій здобувача відповідають установленим вимогам до докторських дисертацій. Зміст публікацій відображає основні положення дисертації, не містить принципових розбіжностей із текстом роботи та забезпечує належний рівень репрезентації отриманих результатів у науковому просторі.

У цілому можна констатувати, що наукові положення, висновки та рекомендації дисертації достатньо повно і всебічно висвітлені в опублікованих

працях автора, що відповідає вимогам до докторських досліджень і свідчить про завершеність наукової роботи.

Відповідність змісту реферату основним положенням дисертації. Реферат дисертації чітко узгоджений з її змістом, адже містить стисло та точно викладення основних наукових результатів. У ньому вказано ключові теоретичні та методичні положення дослідження, основні наукові здобутки, які складають його новизну. Всі представлені висновки та рекомендації відповідають основним положенням дисертації та відображають основні результати експериментальної частини, що свідчить про повне дотримання логіки дослідження.

Роботу написано професійною мовою. Текст роботи оригінальний. Порушень академічної доброчесності не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Відзначаючи наукову новизну, теоретичне і практичне значення дисертаційного дослідження, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження та побажання, що мають дискусійний характер:

1. На нашу думку, потребують уточнення хронологічні межі дослідження. Так, окреслення нижньої межі («50–60-ті рр. ХІХ ст.») пов'язується з «народженням нових педагогічних ідей, концепцій, які виникали внаслідок економічних та освітніх реформ». Необхідно конкретизувати, про які конкретно нові ідеї, концепції йдеться, зокрема у контексті фізичного виховання дітей та молоді в Україні. Щодо пояснення визначення верхньої хронологічної межі дослідження («з 90-х рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.»), то вона обґрунтовується соціально-економічними та політичними зрушеннями, які відбулися в українській державі в 90-ті рр. ХХ ст. – на початку ХХІ ст., доцільно обґрунтувати її вибір з огляду на тему дослідження.

2. У підрозділі 1.2. «Аналіз базових понять дослідження» використано значну кількість термінів, які відповідають тематиці дослідження, проте доречним було б об'єднати ці терміни в глосарій, що сприяло б цілісному та загальному представленню ключових понять дослідження.

3. Зважаючи на те, що рецензована робота має історіографічний характер, варто було б більше уваги приділити аналізу наукових праць вчених у галузі джерелознавства, історії педагогіки, що розкривають різні підходи науковців до трактування понять «історіографія», «педагогічна історіографія», «педагогічно-історіографічне джерело», а також конкретизувати предмет, об'єкт, функції педагогічної історіографії, беручи до уваги предмет Вашого дослідження.

4. При висвітленні генези наукової думки щодо внеску педагогічних персоналій у розвиток фізичного виховання в Україні, доцільно було б звернути увагу на напрями, які є ще недостатньо висвітлені в їхньому доробку.

Враховуючи історіографічний характер дослідження як побажання для подальшої наукової роботи в означеному напрямі рекомендуємо підготувати та видати хронологічно-тематичний покажчик праць з проблеми дослідження за

різномірною систематизацією (за темами досліджень, за авторами досліджень, іменний показник персоналій тощо). Вважаємо, що таке видання стане у нагоді дослідникам історії педагогіки.

Разом із тим, констатуємо, що названі зауваження та побажання не знижують фундаментальність проведеного дослідження.

Загальні висновки і оцінка дисертації. Дисертаційне дослідження Кошляка Михайла Анатолійовича «Теорія і практика фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX століття у вітчизняному педагогічному дискурсі», є завершеним, цілісним науковим дослідженням, що має наукову новизну, теоретичне та практичне значення. Вважаємо, що дисертація заслуговує на позитивну оцінку, відповідає пп 7-9 «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук» (Постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197 «Деякі питання присудження (позбавлення) наукових ступенів»), а її автор, Кошляк Михайло Анатолійович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент –

**доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та методики
фізичної культури і спорту**

Запорізького національного університету

Анатолій КОНОХ

Вчений секретар Вченої ради

Запорізького національного університету

Оксана ПРОЦЕНКО

